

Ю. Кухарчук

ВНЕСОК І.Г. ШОВКОПЛЯСА У РОЗРОБКУ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНОЧІ УКРАЇНИ

Українська археологія: наука, культура, історія

У статті подано оцінку ролі видатного українського археолога І.Г. Шовкопляса у відтворенні за археологічними джерелами господарського та соціального устрою первісних колективів, які населяли у пізньому палеоліті північні території України.

Значним досягненням вітчизняної палеолітичної науки у післявоєнний час було переведення у практичну площину вирішення питань економічної та суспільної організації первісних людських колективів, які населяли територію України в палеоліті. У ті роки в Україні було відкрито низку нових цікавих поселень доби пізнього палеоліту. Для їх дослідження було застосовано методіку розкопок широкими площами, залучено фахівців суміжних природничих наук — геологів, палеонтологів тощо. Комплексне дослідження різних об'єктів поселень, визначення їх змісту й ролі в господарському житті та побуті значно розширили джерельну базу для відтворення способу життя найдавніших представників виду *Homo sapiens*.

Істотний внесок у ці дослідження, розробку методіки соціально-економічних реконструкцій в палеоліті зробив видатний український археолог Іван Гаврилович Шовкопляс.

Іван Гаврилович розпочинав свій шлях у науці в той час, коли в палеолітознавстві панувала думка про цілковиту відмінність способів життя пізньопалеолітичних людей і первісних спільнот раннього палеоліту. Наявність культурного зв'язку між мустьєрським та пізньопалеолітичним населенням більшість дослідників не визнавали: появу нових культурних тенденцій у пізньому палеоліті пояснювали винятково міграційними процесами, заміною одних первісних колективів іншими.

І.Г. Шовкопляс вважав таке твердження занадто категоричним. Не заперечуючи значної рухливості окремих груп первісних мисливців, які часом долали відстань 100 км й більше, він все ж схилився до думки, що спосіб життя родових колективів пізньопалеолітичної доби був у цілому напівосілим з тенденцією до осілості¹. Отже, не відкидаючи цілковито міграційної теорії, І.Г. Шовкопляс схильний був шукати корені культурних явищ і здобутків пізнього палеоліту в надрах мустьєрської епохи.

Такий висновок ґрунтувався на власному аналізі кам'яних колекцій численних палеолітичних пам'яток Європи, який переконав його, що у більшості пізньомустьєрських комплексів наявні так звані пізньопалеолітичні типи знарядь (скребки, різці, ножеподібні пластини тощо), а в крем'яних колекціях пізньопалеолітичних пам'яток нерідко трапляються вироби, типові для мустьєрської епохи (дископодібні нуклеуси, гостроконечники, скребла)². Як доказ того, що більшість явищ, характерних для пізнього палеоліту, мали зародкові форми уже в ранньому палеоліті, І.Г. Шовкопляс наводив і факти використання рогу й кістки для знарядь на деяких мустьєрських стоянках Криму, звертав увагу на наявність уже в мустьєрських штучних житлових споруд та поховань з досить складним ритуальним обрядом³.

Ідею в цілому поступального розвитку людства Іван Гаврилович обстоював, відтворюючи спосіб життя і власне пізньопалеолітичного суспільства. Результати

досліджень низки яскравих пам'яток, розкопаних ученим на півночі України, — Добранічівської на Київщині, Мізинської на Чернігівщині та Радомишльської на Житомирщині — дали йому підстави переглянути усталене уявлення щодо монолітності і неділимості родових общин пізнього палеоліту.

У дослідженні поселень пізнього палеоліту Іван Гаврилович стояв на засадах якнайповнішого, монографічного їх вивчення. Виявлення внутрішнього зв'язку між різними об'єктами поселень учений вважав визначальним чинником реконструкції господарського та соціального укладу конкретної пізньопалеолітичної спільноти.

«Першим кроком у вирішенні такого завдання має бути, — зазначав він, — виокремлення зі всієї сукупності археологічних об'єктів досліджуваного поселення тих, які відігравали визначальну роль у житті його мешканців: об'єктів господарського і побутового призначення. Далі шляхом порівняння внутрішньої структури цих об'єктів на різних палеолітичних поселеннях необхідно зафіксувати той момент, коли ці об'єкти постають об'єднаними у виразні господарсько-побутові комплекси»⁴. Вбачаючи глибокий соціальний зміст у структурних відмінах між об'єктами господарсько-побутового призначення на різних хронологічних етапах. І.Г. Шовкопляс у низці наукових праць розробляє концепцію господарсько-побутового комплексу (ГПК) та аналізує характер його еволюції впродовж пізньопалеолітичної епохи.

«Стрижнем» будь-якого ГПК учений вважав житлову споруду. Проте не менш ретельно вивчав він й інші складові ГПК — виробничі центри (місця обробки каменю й кістки), великі вогнища поза житлами, ями-сховища, заповнені великими кістками тварин, або скупчення таких кісток, що використовували як сировину для знарядь.

Аналіз ГПК вже згадуваних пізньопалеолітичних пам'яток на півночі України (Радомишльської, Мізинської та Добранічівської) показав, що вони неоднорідні за своєю структурою⁵. А це означало, що на різних етапах розвитку характер господарсько-виробничої діяльності і побуту пізньопалеолітичного населення був різним. Особливо помітними виявилися відмінності між ГПК хронологічно полярних стоянок — початку й кінця пізнього палеоліту.

Так, на Радомишльській стоянці вченим було зафіксовано шість жител, одну яму-сховище з кістками мамонта, одне велике вогнище і один виробничий центр. Житла і яма-сховище утворювали замкнуте коло, всередині якого були влаштовані вогнище і виробничий центр (рис. 1, *И*). Отже, все вказувало на те, що шість невеликих (виходячи з розмірів жител) груп мешканців стоянки користувалися єдиним вогнищем, мали загальну яму-сховище і виготовляли знаряддя праці у загальному виробничому центрі⁶.

Зовсім іншою була планіграфія на Добранічівській стоянці — пам'ятці заключного етапу пізнього палеоліту (12 тис. років тому). Житла тут знаходилися на значній віддалі одне від одного, об'єднуючи в загальне поселення кілька окремих ГПК. Кожен з цих ГПК мав один або два виробничі центри, одне або два великі вогнища, що знаходилися поза житлами, і від однієї до чотирьох ям-сховищ з кістками тварин⁷ (рис. 1, *Л*). Підтверджувало відособлений характер господарювання й те, що кількість культурних залишків на ділянках між господарсько-побутовими комплексами була дуже незначною⁸.

Виходячи з наявних відмін у планіграфії Радомишльської й Добранічівської стоянок, І.Г. Шовкопляс доходить висновку, що в процесі розвитку пізньопалеолітичного суспільства відбувались послідовне подрібнення і локалізація ГПК. Проте, не обмежуючись простою констатацією цього факту, учений виходить на наступний реконструктивний рівень дослідження, акцентуючи увагу на докорінних соціальних змінах, що сталися за проміжок часу, який розділяє ці два поселення.

На Радомишльській стоянці всі об'єкти поселення становили спільну власність, задовольняючи господарсько-побутові потреби всіх мешканців стоянки. На Добранічівській стоянці господарювання мешканців кожного житла вже повністю було відокремлене. Отже, можна говорити про два різновиди суспільної організації пізньопалеолітичного населення. Загальною їх ознакою, зважаючи на наявність кількох невеликих жител, є поділ мешканців обох поселень на окремі невеликі групи — сім'ї. Втім, якщо господарська і виробнича діяльність мешканців Радомишльської стоянки мали ще груповий, загальнообщинний характер, то на Добранічівській стоянці і господарське та виробниче життя, і побут родового колективу набули вже відокремленого, посімейного характеру. Загальнообщинними наприкінці пізнього палеоліту залишилися, з погляду І.Г. Шовкопляса, хіба що такі види діяльності, як облавне мисливство та захист від нападу⁹.

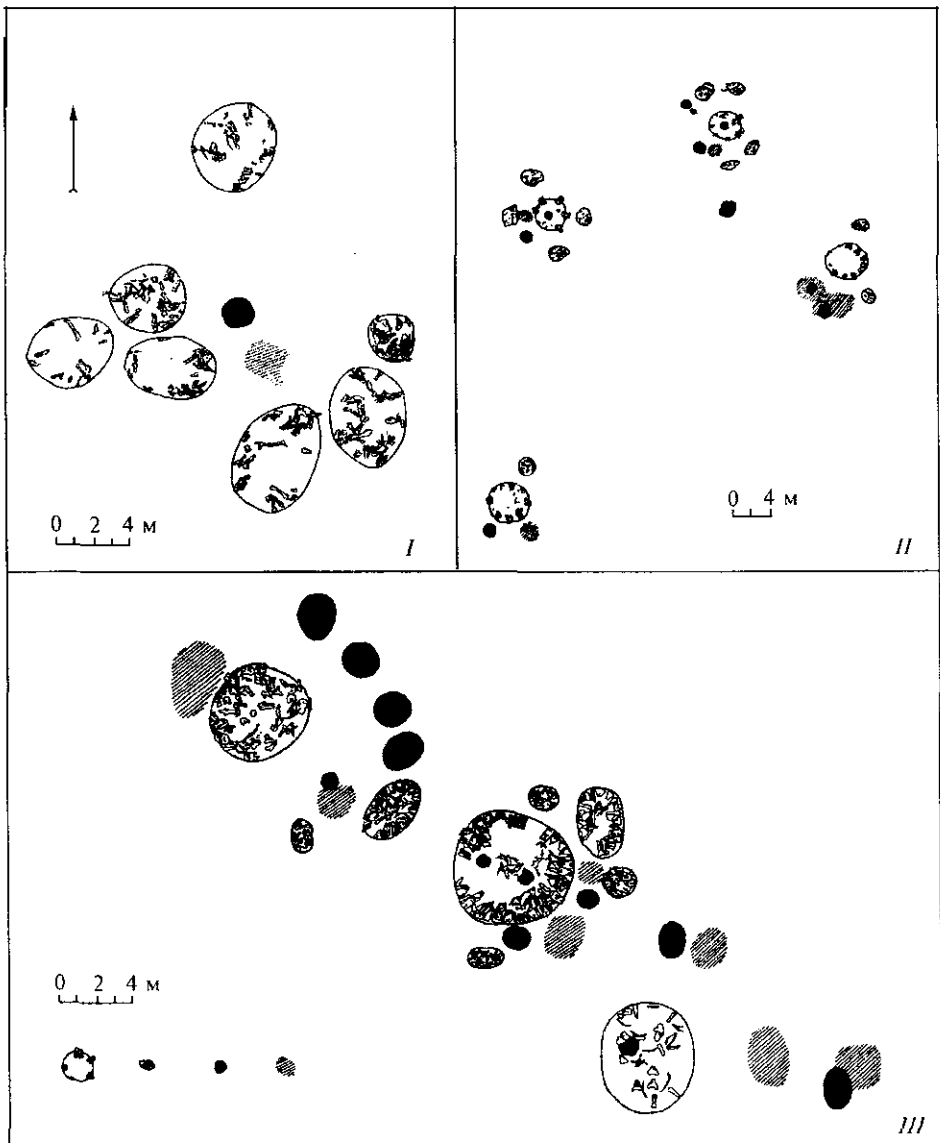

Рис. 1. Порівняльний план господарсько-побутових комплексів на різних пізньопалеолітичних поселеннях півночі України (за І.Г. Шовкоплясом). Стоянки: I — Добранічівська, II — Радомишльська, III — Мізинська

Цей рух від спільного до відокремленого господарювання у межах єдиної родової сім'ї був помічений ученим на Мізинському поселенні. Хронологічно належне до середнього етапу пізнього палеоліту, воно займало проміжне положення і за своїми планіграфічними особливостями. Компактні ГПК з житлом у центрі тут були розташовані, на відміну від ГПК Добранічівської стоянки, у безпосередньому сусідстві один з одним (рис. 1, III). Проте господарювання мешканці кожного житла вже вели окремо, посімейно. Як опосередковане свідчення цього Іван Гаврилович зазначив той факт, що знайдені в мізинських житлах антропоморфні фігурки типологічно різнилися між собою. «Всі фігурки одного типу, — писав він, — знаходили завжди тільки в одному з жител, і ніде вони не були змішані між собою. Слід гадати, що вони належали різним сімейним групам»¹⁰.

Дослідженнями пізньопалеолітичних поселень на півночі України І.Г. Шовкопляс незаперечно довів, що поділ общини на окремі парні сім'ї стався не в мезоліті, як вважали раніше, а вже на ранньому етапі пізнього палеоліту¹¹. Солідність використаної при цьому фактологічної бази робила його аргументи достатньо переконливими. Отже, не буде перебільшенням наголосити, що Іван Гаврилович Шовкопляс одним

Рис. 2. Розкопки Мізинської стоянки у 1955 р. І.Г. Шовкопляс (зліва) і С.М. Бібіков

із перших у вітчизняному палеолітознавстві не тільки сприйняв, а й послідовно впроваджував на практиці ідею, що повне і комплексне дослідження палеолітичних поселень дає змогу відтворювати деякі сторони соціального устрою, економіки та побуту їхніх мешканців.

Одним із найважливіших чинників соціально-економічних реконструкцій способу життя пізньопалеолітичних спільнот Іван Гаврилович вважав житлові споруди. Його внесок у дослідження пізньопалеолітичних жител важко переоцінити. Розроблена ним під час розкопок Мізинського, Радомисльського, Добранічівського та інших поселень методика діагностики та реконструкції житлових споруд стала справжнім провідом у вітчизняному і світовому палеолітознавстві.

«Програмною» в цьому відношенні була стаття І.Г. Шовкопляса «До питання про характер жител пізнього палеоліту» (1958), де особливо підкреслено важливість точного відтворення розмірів та інших конструктивних особливостей довготривалих житлових споруд епохи пізнього палеоліту. Звертаючи увагу на різні погляди щодо розмірів та способу влаштування пізньопалеолітичних жител, автор статті зазначав, що від цього великою мірою залежить достовірність реконструкцій суспільної, господарської та сімейної організації стародавніх родових колективів¹².

Наголос на необхідності точного визначення розмірів пізньопалеолітичних жител було зроблено зовсім не випадково. Справа в тому, що такий «зубр» радянського палеолітознавства, як П.П. Єфименко, прагнувши будь-що знайти матеріальне підтвердження марксистської концепції про існування на зорі історії людства «первісних комун», визначив розміри «великого обшинного житла» на пізньопалеолітичному поселенні Костьонки I у кілька сотень квадратних метрів. У таких велетенських житлах мешкала, на його погляд, община чисельністю від 100 до 200 осіб¹³.

Під впливом реконструкції житла в Костьонках і деякі дослідники теж почали виявляти подібні великі за площею будівлі з багатьма внутрішніми вогнищами. Гігантську житлову споруду площею 800 м² реконструював на Авдеевській стоянці О.М. Рогаčov¹⁴. Свою реконструкцію єдиного общинного житла у вигляді тричленної наметоподібної споруди розміром 12 × 4,5 м запропонував для поселення Пушкарі і П.І. Борисковський¹⁵.

Слід віддати належне І.Г. Шовкоплясу: він не знітився перед авторитетом маситих лєнінградських колег і рішуче піддав сумніву достовірність їхніх реконструкцій. Вчений застеріг від захоплення ідеєю відкриття значних за розмірами так званих общинних жител, висловивши занепокоєння з приводу того, що воно відсунуло на другий план вивчення невеликих житлових споруд, залишки яких знаходили на деяких пізньопалеолітичних стоянках задовго до розкопок у Костьонках¹⁶.

Іван Гаврилович належав до тих учених-практиків, які у своїх висновках ішли від фактів до їх узагальнення, а не навпаки. І те, що питання про дійсний вигляд та розміри пізньопалеолітичних жител підняв саме він, не було випадковістю. На час написання згаданої статті ним уже було розкопано, разом з палеонтологом І.Г. Підоплічком, невелике (близько 4 м у діаметрі) наземне житло в Добранічівці¹⁷; досліджено рештки дуже цікавого наземного житла в Мізині (рис. 2)¹⁸; розпочато розкопки комплексу таких самих невеликих жител на Радомишльській стоянці¹⁹. Спираючись на здобутий власними дослідженнями фактичний матеріал та проаналізувавши планіграфічні особливості інших пізньопалеолітичних поселень, розкопаних в Україні та за її межами, вчений зазначив, що гігантські «общинні житла» — це, скоріш за все, кілька розташованих поруч помешкань окремих сімей²⁰.

Доводячи справедливості такого висновку, Іван Гаврилович нагадав про реконструйоване С.М. Замятніним житло Гагаринської стоянки на Дону, розміри якого ледь перевищували 20 м²²¹, про залишки кількох невеликих жител, виявлених М.М. Герасимовим на поселенні Мальта поблизу м. Іркутськ²², про цілі групи також відносно невеликих житлових споруд, досліджених В.О. Городцовим на Тимоновській стоянці в околицях м. Брянськ²³ та О.П. Окладниковим на стоянці Буреть на р. Ангара. Близькими до гагаринських, з погляду І.Г. Шовкопляса, були також два округлі житла з Костьонок IV та житло з Тельманської стоянки²⁴.

Загострив він увагу і на згадці М.М. Герасимова про виявлені на Мальтинській стоянці вогнища поза житлами²⁵, вбачаючи в тому свідомство наявності кількох ГПК²⁶.

Усі ці погляди, збагачені додатковими фактами, Іван Гаврилович розвинув у монографії «Мезинская стоянка» (1965). У цій фундаментальній праці він, зокрема, довів помилковість поширеної думки, що «свідомством довготривалого житла на палеолітичній стоянці має бути перекриття його підлоги скалками кременю й кістки, крем'яними та кістяними виробами, кістками дрібних тварин, вуглинками та вохрою»²⁷. Головну ознаку жител на пізньопалеолітичних стоянках, з погляду вченого, слід убачати в добре окреслених округлих чи овальних скупченнях кісток тварин, які широко використовували для спорудження жител. «Дослідження Мізинської, Радомишльської, а також деяких інших стоянок, — зазначив учений, — особливо встановлення фактів існування на них досить виразних виробничих центрів та великих вогнищ поза житлами, з одного боку, і цілковитої або майже цілковитої відсутності дрібних знахідок — розщеплених кременів і уламків кісток тварин всередині жител (на їхній підлозі), — з другого, дають змогу вважати типовим і закономірним для Мізині і згаданих стоянок, як і, мабуть, для всіх без винятку пізньопалеолітичних стоянок, те, що житла не були місцями обробки каменю й кістки, а слугували переважно тільки як помешкання, як захисток від негоди, холоду, хижаків під час сну»²⁸.

Наступним кроком у цьому напрямі став аналіз так званих скупчень кісток, зафіксованих на раніше досліджених пізньопалеолітичних пам'ятках — Гінці, Чулатове II, Юдиново, Єлисейовичі, Супоневська, Бердизька та Кирилівська стоянки. Деякі з цих скупчень, з погляду Івана Гавриловича, є не що інше, як наземні житла, в конструкціях яких використано кістки великих тварин²⁹.

Слід зазначити, що, як у випадку, коли йшлося про достовірність реконструкцій гігантських житлових споруд у Костьонках і Авдеево та про визначення справжніх ознак пізньопалеолітичного житла, ця думка була досить «революційною», — адже знову заперечувалися висновки відомих археологів, які вели розкопки згаданих поселень. Приміром, дослідники Гінців В.М. Щербаківський і В.А. Городцов інтерпретували виявлене там скупчення великих кісток, оточене по периферії черепами

мамонта, не інакше, як «звалище домашніх відходів», «купу сміття», а В.А. Городцов ще й наголосив, що в Гінцях «від жител не збереглося ніяких залишків»³⁰.

Проаналізувавши величезний матеріал, накопичений дослідженням пізньопалеолітичних жител на території України та за її межами, і зіставивши ці археологічні дані з етнографічними свідченнями, І.Г. Шовкопляс дав узагальнену характеристику жител пізнього палеоліту, визначивши їх як «невеликі, переважно наземні (дуже рідко — трохи заглиблені), округлі або овальні в плані конічні споруди типу намету або чуму. Їхній каркас із дерев'яних жердин вкривали шкурами тварин. Їх похилі стіни обклали ззовні кістками тварин або каменями, при цьому камені (частіше у вигляді плит) і найбільші з кісток мамонта (черепи, тазові, нижні щелепи та довгі кістки кінцівок) — біля основи стін, у нижньому ряду обкладки; більш легкі кістки (лопатки, ікла і ребра мамонтів та роги північних оленів) були розміщені на більш високих ділянках стін та на крівлі жител»³¹.

Глибокі соціальні зміни в організації жител та побуту первісних людей, що відобразилися у розмірі житлових споруд, почалися, на думку І.Г. Шовкопляса, ще в кінці мустьєрської епохи. В тому, що житла ашельського і мустьєрського часів мали значно більші розміри, ніж житлові споруди пізнього палеоліту (понад 30 м² у гроті Лазаре, Ільській стоянці та Київ-Кобі; близько 50 м² — в Молодовій I проти приблизно 20 м² — в Гінцях, Мізині, Межирічах, Аносівці II, Костьонках I і II, Тельманській; ще менше — в Радомишлі, Добранічівці, Гагаріно, Чулатовому II), він вбачав свідчення того, що їх мешканці знаходилися на різних ступенях суспільного розвитку. У ранньому палеоліті мали місце спільне проживання і спільне користування загальним майном, що притаманне ранній формі родової общини. У пізньому палеоліті родова община постає вже у вигляді невеликих груп людей — найдавніших парних сімей, які мешкали на одному й тому самому поселенні, але в окремих невеликих житлах³².

Автор статті торкнувся тут лише одного з напрямів діяльності доктора історичних наук професора Івана Гавриловича Шовкопляса в археологічній науці — його розробок з проблеми реконструкції за археологічними джерелами соціального устрою палеолітичного суспільства. Проте й у цій частці величезного доробку вченого повною мірою відбився його «науковий почерк» — талант помічати нові якості у знайомих предметах і явищах, здатність до всебічного їх аналізу й узагальнення, масштабність висновків і переконливість доказів, що не раз змушували колег переглядати усталені погляди. Ці соціально-історичні реконструкції і побудови, що завжди ґрунтувалися на першокласному археологічному матеріалі, і нині не втратили свого значення й актуальності.

¹ Шовкопляс І.Г. Про характер зв'язків населення в епоху пізнього палеоліту // УІЖ. — 1965. — Вип. 10. — С. 24—34; Шовкопляс І.Г. Мезинская стоянка. К истории Среднепалеолитического бассейна в позднепалеолитическую эпоху. — К., 1965. — 328 с.

² Зразком такої пам'ятки з крем'яною індустрією перехідного характеру І.Г. Шовкопляс вважав Радомишльську пізньопалеолітичну стоянку.

³ Шовкопляс І.Г. Господарсько-побутові комплекси пізнього палеоліту // Археологія. — 1971. — Вип. 3. — С. 14—16.

⁴ Шовкопляс І.Г. Хозяйственно-бытовые комплексы позднего палеолита // Тези пленарних і секційних доповідей (Результати польових археологічних досліджень 1970—1971 рр. на території України). — Одеса, 1972. — С. 12.

⁵ Шовкопляс І.Г. О локальных различиях в развитии культуры позднего палеолита // VII Междунар. конгр. доисториков и протоисториков. — М., 1966. — С. 41—43.

⁶ Шовкопляс І.Г. Радомишльская стоянка — памятник начальной поры позднего палеолита // Стратиграфия и периодизация палеолита Восточной и Центральной Европы. — М., 1965. — С. 104—116.

⁷ Шовкопляс І.Г. Дослідження Добранічівської палеолітичної стоянки на Київщині // УІЖ. — 1969. — Вип. 11. — С. 153—155; Шовкопляс І.Г. Добраничевская стоянка — социально-бытовой комплекс позднего палеолита // 150 лет Одес. археол. музею: Тез. докл. — Киев, 1975. — С. 18—20.

⁸ Шовкопляс І.Г. Дослідження Добранічівської палеолітичної стоянки... — С. 154.

⁹ Шовкопляс І.Г. Исследование Добраничевской стоянки и некоторые вопросы социальной организации в позднепалеолитическую эпоху // Тез. докл., посвященных итогам полевых исследований в СССР в 1970 г. (археол. секция). — Тбилиси, 1971. — С. 18—21.

¹⁰ Шовкопляс І.Г. Мезинская стоянка... — С. 250.

¹¹ Шовкопляс І.Г. Дослідження Добранічівської палеолітичної стоянки... — С. 155.

¹² Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител пізнього палеоліту // Вісник АН УРСР. — 1958. — Вип. 2. — С. 38—49.

¹³ Ефименко П.П. Первобытное общество. — Киев, 1953. — С. 437.

¹⁴ Рогачев А.Н. Исследование остатков первобытно-общинного поселения верхнепалеолитического времени с. Авдеево на р. Сейм в 1949 г. // МИА СССР. — М.; Л., 1953. — Вып. 39.

¹⁵ Борисковский П.И. Палеолит Украины // МИА СССР. — 1953. — № 40. — С. 183.

¹⁶ Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител... — С. 40—41.

¹⁷ Шовкопляс І.Г. Добраничевская палеолитическая стоянка // КСИИМК. — 1955. — Вып. 59.

¹⁸ Шовкопляс І.Г. Жилища Мезинской стоянки // КСИА АН УССР. — 1956. — Вып. 6.

¹⁹ Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні. — К., 1957. — С. 38—39.

²⁰ Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител...; Шовкопляс І.Г. Мезинская стоянка...

²¹ Замятин С.Н. Раскопки у с. Гагарина: Палеолит СССР // Изв. ГАИМК. — М.; Л., 1935. — Вып. 118.

²² Герасимов М.М. Раскопки палеолитической стоянки в с. Мальте: Палеолит СССР // Изв. ГАИМК. — М.; Л., 1935. — Вып. 118.

²³ Городцов В.А. Тимоновская палеолитическая стоянка // Тр. ИАЭИА. — 1935. — Вып. 3.

²⁴ Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител... — С. 43.

²⁵ Герасимов М.М. Раскопки палеолитической стоянки... — С. 117.

²⁶ Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител... — С. 42.

²⁷ Борисковский П.И. Палеолитические жилища на территории СССР и этнографические параллели к ним // Докл. советской делегации на V Междунар. конгр. антропологов и этнографов. — М., 1956. — С. 4.

²⁸ Шовкопляс І.Г. Мезинская стоянка... — С. 277—278.

²⁹ Шовкопляс І.Г. До питання про характер жител... — С. 46—47; Шовкопляс І.Г. Гінцівська палеолітична стоянка (До 100-річчя її виявлення) // УІЖ. — 1971. — Вип. 9. — С. 123.

³⁰ Шербаківський В.М. Розкопки палеолітичного селища в Гінцях Лубенського повіту в 1914—1915 рр. // Зап. Укр. наук. тов-ва досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Полтава, 1919. — Вип. 1; Городцов В.А. Исследование Гонцовской палеолитической стоянки в 1915 г. // Тр. Секции археологии Ин-та археологии и искусствознания Российской Ассоциации науч.-исслед. ин-тов обществ. наук. — М., 1926. — Вып. 1. — С. 21—22.

³¹ Шовкопляс І.Г. Роль природних і соціальних факторів в виникненні жилищ // Первобытный человек и природная среда. — М., 1974. — С. 39.

³² Шовкопляс І.Г. Дослідження Добраничівської палеолітичної стоянки... — С. 155; Шовкопляс І.Г. Роль природних і соціальних факторів... — С. 40.

Одержано 28.04.2001

Ю. Кухарчук

ВКЛАД І.Г. ШОВКОПЛЯСА В РАЗРАБОТКУ ВОПРОСОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПОЗДНЕПАЛЕОЛИТИЧЕСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРА УКРАИНЫ

В статье дана оценка вклада выдающегося украинского археолога И.Г. Шовкопляса в решение проблемы воссоздания образа жизни позднепалеолитических сообществ севера Украины. Главное внимание уделено разработанной ученым концепции хозяйственно-бытового комплекса, а также его исследованиям искусственных долговременных жилищ с точки зрения реконструкции общественного устройства их обитателей.

Yu. Kukharchuk

I.G. SHOVKOPLYAS' CONTRIBUTION TO THE ELABORATION OF QUESTIONS OF ECONOMIC AND SOCIAL ORGANIZATION OF THE UPPER PALAEOLITHIC POPULATION OF NORTHERN UKRAINE

The paper provides the evaluation of the contribution of the prominent Ukrainian archaeologist I.G. Shovkopylas to the solution of the problem of reconstruction of the way of life of the Upper Palaeolithic communities of Northern Ukraine. The main attention is paid to the conception of economic-domestic complex elaborated by the scholar as well as to his studies of man-made long-term dwellings from the view-point of reconstruction of the social organization of their inhabitants.